

Joppausta Tornionjokilaaksossa

Kulutus- ja elintarvikkeiden salakuljetus Tornionjokilaaksossa vuosina 1945–1946
Tornion tullikamaripiirin takavarikkopöytäkirjoissa

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

2018

Ida Helenius

SISÄLLYS

JOHDANTO	2
1. TULLIN TOIMINTA JA TAKAVARIKOT	6
2. KIINNIJÄÄNEET SALAKULJETTAJAT	16
LOPPULAUSE	21
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	23

JOHDANTO

Kandidaatintutkielmani aiheena on kulutus- ja elintarvikkeiden salakuljettaminen eli joppaaminen Ruotsista Suomeen Tornionjokilaaksossa¹ toisen maailmansodan jälkeen säännöstelytalouden vuosina 1945–1946. Haluan selvittää lähdeaineiston avulla, mitkä olivat suosituimmat salakuljetusartikkelit välittömästi sotaa seuranneina vuosina. Tämän lisäksi haluan tarkastella salakuljettajien sosiaalista taustaa ja tutkia takavarikkopöytäkirjojen pohjalta, minkälaiset ihmiset harjoittivat salakuljetusta tarkasteluajanjaksoni aikana. Tornion tullikamaripiirin toiminta on luonnollisesti myös keskeisessä osassa, kun työn pohjalla on sen omat arkistot. Pyrinkin tuomaan tulin näkökulmaa tasaisesti esiin kertomalla sen historiasta ja toiminnasta salakuljetuksen ehkäisemiseksi toisen maailmansodan jälkeen.

Vaikka käsittelenkin tutkielmassani ainoastaan Suomeen päin kulkevaa salakuljetettujen tavaroiden ja elintarvikkeiden virtaa, on syytä huomioida tavaroiden liikkuneen sodan jälkeen myös Suomesta Ruotsiin. Takavarikkopöytäkirjoista ei aina selviä, oliko kiinnijäänyt salakuljettaja salakuljettamassa tavaraa Ruotsista Suomeen vai vastavuoroisesti salakuljettamassa sitä Ruotsiin päin. Suomen tavoin Ruotsissakin päädyttiin säännöstelemään tuotteita sodan poikkeusolosuhteissa, mutta toisin kuin Suomessa tuotteiden säännöstelyä purettiin nopeammalla tahdilla sodan jälkeen. Löyhempi säännöstelypolitiikka oli mahdollista, koska Ruotsi pysytteli sodan aikana puolueettomana eikä joutunut suuntaamaan resurssejaan sotilaallisiin tarpeisiin kuten Suomessa jouduttiin tekemään. Esimerkiksi kahvin säännöstelystä luovuttiin kokonaan Ruotsissa vuonna 1950, mikä selittää sen salakuljetuksen määrän kasvua Suomeen päin.² Sitä mukaan kun Ruotsissa vapautettiin tuotteita markkinoille, alkoi niiden salakuljetus Suomeen.

Ajallisesti tutkielmani sijoittuu välittömästi sotaa seuranneisiin vuosiin 1945 ja 1946. Käytännössä sotatoimet loppuivat Tornionjokilaakson alueella muuta maata myöhemmin Lapin sodan päättymisen jälkeen 27. huhtikuuta 1945. Tarkasteluajanjaksoni sijoittuu ajallisesti sodan jälkeisen säännöstelystä johtuneen salakuljetusbuumin, joka jatkui aina

¹ Tornionjokilaakso on maantieteellinen alue, joka muodostuu Ruotsin ja Suomen puolella sijaitsevista kunnista Tornion- ja Muonionjoen varrella. Alue kattaa kuusi kuntaa Suomen puolelta ja neljä Ruotsin puolelta. Alueen läpi halkova joki on myös näiden valtioiden välinen raja, mikä tekee Tornionjokilaaksosta raja-alueen.

² Teerijoki 2010, 221

1950-luvulle asti, alkukauteen. Perustelen rajaustani kahteen ensimmäiseen sodan jälkeiseen vuoteen aineiston laajuudella ja toisaalta aikaisemman tutkimuskirjallisuuden sanelemana: tutkijat ovat usein painottaneet tutkimuksissaan salakuljetusajanjakson vilkkaimpia vuosia, jotka sijoittuivat 1940- ja 1950-lukujen taitteeseen. Haluan tutkimukseni avulla selvittää, miltä välittömästi sotaa seuranneiden vuosien salakuljetus näytti. Tutkin sodan jälkeistä salakuljetusta siitä syystä, ettei sodan aikana esiintynyt merkittävää salakuljetusta.³ Sotavuonna 1941 valtakunnallisesti tarkasteltuna tullirikosjuttuja oli aikaisempiin vuosiin verrattuna ennätysellisen vähän, mutta niiden määrä lähti hurjaan nousuun heti sodan päätyttyä.⁴ Yhtenä syynä kasvavaan salakuljetukseen voidaan pitää säännöstelyn lisäksi myös nuorten ja hyväkuntoisten rintamamiesten kotiutumista sodan jälkeen.⁵ Muita salakuljetusta selittäviä syitä käsittelen myöhemmissä käsittelyluvuissa.

Tutkimukseni on mikrohistoriallista tutkimusta Tornionjokilaakson alueen asukkaiden toiminnasta. Lähteet kertovat yksittäisten henkilöiden teoista, jotka voi kuitenkin nähdä osana laajempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta. Haluan tutkimuksessani käyttämieni asiakirjojen pohjalta luoda katsauksen yleisemmin sodan jälkeiseen Tornionjokilaaksoon, jossa salakuljetuksesta tuli monelle tavalliselle työläiselle hyvä keino ansaita lisätienestettä tai hankkia itselleen edullisesti tuotteita, joidenka hankkiminen Suomesta ei tuntunut kannattavalta tai ei ollut mahdollista. Tornionjokilaakso ei ollut tietenkään ainoa alue Suomessa, missä salakuljetusta harjoitettiin. Toinen suurempi salakuljetuksen keskusalue muodostui Etelä-Suomen satamakaupungeista.⁶ Koska Tornionjokilaaksoa voidaan pitää omana merkittävänä salakuljetusalueenaan sodan jälkeisessä Suomessa, on tutkimuksessani myös paikallishistoriallinen ote.

Tutkimukseni lähdeaineistona on Tornion tullikamaripiirin takavarikkopäiväkirjat vuosilta 1945–1946. Aineisto löytyy Kansallisarkiston Oulun toimipisteestä. Takavarikkopöytäkirjat sisältävät pääasiassa johdonmukaisesti täytettyjä viranomaisasiakirjoja, joista selviää muunmuassa tietoja salakuljettajista, salakuljetetuista artikkeleista ja kiinniottohetkeistä. Useimpiin pöytäkirjoihin on merkitty myös takavarikoidun artikkelin arvo, mikä viittaa niiden olevan jälkikäteen kirjattuja. Kiinniottohetkellä tullivirkailija on luultavimmin pystynyt ottamaan ainoastaan kiinnijääneen salakuljettajan perustiedot ylös henkilön rajapassista, mikäli hänellä on

³ Heikkinen 1994, 466

⁴ Heikkinen 1994, 466

⁵ Teerijoki 2010, 220

⁶ Heikkinen 1994, 469–470

ollut se mukanaan. Aina salakuljettajat eivät jääneet kiinni rysänpäältä, vaan useita kuukausiakin tapahtuneen rikoksen jälkeen. Takavarikkopöytäkirjoista ei käy ilmi sen kirjoittanut viranomainen. Asiakirjat ovat koneella kirjoitettuja, mutta ne sisältävät usein käsin tehtyjä korjauksia ja lisämerkintöjä, jotka ovat myös jälkikäteen lisättyjä. Toisaalta tällä seikalla on tuskin dokumentin luotettavuuden kannalta heikentävää vaikutusta.

Tutkimuksessa hyödyntämäni asiakirjat ovat varsin tuoreita siitä näkökulmasta, että ne sisältävät yksityishenkilöiden tietoja. Kiinnijääneiden salakuljettajien joukossa on monia nuoria henkilöitä, joista moni voi olla edelleen elossa ja asiakirjojen tietojen pohjalta tunnistettavissa, vaikka nimen jättäisi mainitsematta. Kulutus- ja elintarvikkeiden tuonti rajan yli tullaamatta Ruotsista Suomeen oli rikollista toimintaa, josta tuomittiin sakkoihin tai jopa vankilaan. Tästä syystä en tutkimuksessani tuo ilmi yhdenkään salakuljetuksesta tuomitun henkilön nimeä.

Alkuperäisasiakirjojen lisäksi minulla on ollut mahdollisuus hyödyntää varsin runsaasti saatavissa olevaa aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta. Tutkielmani käsittelee rikollisuutta, mikä asettaa tiettyjä haasteita työn etenemiselle. Eri viranomaisten aineistot tarjoavat hyvää lähdemateriaalia tutkimukselle, mutta antavat toisaalta tiedon ainoastaan kiinnijääneistä salakuljettajista. Piilorikollisuudesta ei ole luonnollisesti jäänyt kirjallisia lähdetietoja ja sen todellista suuruutta voidaan vain arvioida, kuten monet aikalaiset ja myöhemmin tutkijatkin ovat tehneet. Tähän haasteeseen tarttuneista tutkijoista tutkielmani kannalta merkittävimpiä ovat olleet Kaisa ja Paavo Peura, joiden teos *Joppareita, tullihurtia ja rajakyyliä. Salakuljetusta Tornionlaaksossa sodan jälkeen* (2001) on ollut hyvä yleisteos aiheesta ja antanut minulle aineksia tutkielmaa varten. Ylitornion kihlakunnanoikeuden ja Tornion raastuvanoikeuden sekä Tornion tullikamarin takavarikkopöytäkirjojen pohjalta kirjoitettu teos ottaa erityiseen tarkkailuun jopparit, vaikka tullivirkailijoidenkin näkökulmaa tuodaan ajoittain esille. Näkökulman valintaan ja muistitietoa hyödyntävään lähestymistapaan on voinut vaikuttaa se, että teos on Joppareiden perinneyhdityksen kustantama.

Sakari Heikkisen laaja tutkimus tullin historiasta, *Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia* (1994), on valaissut tullilaitoksen yleisiä kehityskulkuja ja organisaatiota tarkkailuajanjaksoni molemmin puolin. Tutustuessani tähän säännöstelytalouden aikaiseen yhteiskuntaan Aake Jermon teoksesta *Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä* (1974) on ollut myös suuri apu.

Lukemassani aikaisemmasta tutkimuskirjallisuudesta nousee vahvasti esille muistitietoaineisto, jota on kerätty useiden henkilöiden toimesta entisiltä salakuljettajilta ja tullin henkilökunnalta. Esimerkiksi Peuran ja Peuran teoksen päättävä osio sisältää lukuisia muistelmia joppausajoilta. Metodina muistitietotutkimus on mielenkiintoinen ja jokseenkin uudehko historian alalla. Sen avulla voidaan antaa ääni niille, jotka ovat jääneet historian suurten kehityslinjien taakse piiloon. Aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa viitataan entiseen tullivirkailija Bore Bergmaniin, joka on yksin haastatellut lukuisia entisiä tornionjokilaaksolaisia, jotka muistavat sodan jälkeiset salakuljetusajat. Alkuperäiset Bergmanin haastattelujen ääninauhat sijaitsevat tällä hetkellä Tullimuseon arkistossa, jossa minulla ei ollut tämän tutkielman puitteissa mahdollisuutta vieraila kuuntelemassa nauhoja. Tulevaisuudessa vastaavanlaista tutkimusta voisi eteenpäin muistitiedon tuoman aineiston kautta.

Etenen tutkielmassani yksi asiakokonaisuus kerrallaan, koska se tuntuu aiheeni kannalta kronologista etenemistä mielekkäämmältä. Tutkielma on jaettu kahteen kokonaisuuteen, joista ensimmäisessä vastaan kysymykseen, mitä sodan jälkeen salakuljetettiin. Toisessa käsittelyluvussa syvennyn enemmän sodan jälkeiseen salakuljettajaan.

1. TULLIN TOIMINTA JA TAKAVARIKOT

Ensimmäisessä käsittelyluvussa käsittelen vuosina 1945–1946 ilmenneen salakuljettamisen historiallista taustaa. Kerron ensin tiivistetysti Tornionjokilaakson historiasta 1800-luvulta alkaen, jolloin alueesta tuli autonomisen Suomen ulkoraja ja tulli perustettiin. Historiallinen konteksti auttaa ymmärtämään, miksi tavalliset suomalaiset suuntasivat Ruotsiin elin- ja kulutustavaroiden perässä, vaikka se oli myöhemmin itsenäistyneen Suomen valtionkin näkökulmasta lainvastaista toimintaa. Salakuljettajilla täytyi olla myös ruotsalaisia kontakteja, joiden kautta he saivat suuriakin määriä hyödykkeitä. Salakuljetusta yritettiin ehkäistä myös Ruotsin puolella Tornionjokilaaksoa perustamalla Haaparannan raja-alue joen länsipuolelle.

Toiseksi haluan pohtia läntisen maarajan⁷ merkitystä raja-alueen asukkaille ja toisaalta myös valtiovaltaa edustaville tullivirkailijoille, joiden tehtävänä oli huolehtia muunmuassa tavaraliikenteen asianmukaisesta liikkuvuudesta ja sen valvomisesta. Rajaan ja identiteettiin liittyviä kysymyksiä olen lähestynyt tutkielmassani rajatutkimuksen avulla. Rajatutkija David Newman on kirjoittanut raja-alueen asukkaiden samaistumisen kokemuksesta. Hän luonnehtii tekstissään eräänlaista hybridialuetta, jossa ihmiset rajan kummaltakin puolelta muodostavat yhteisen kahden valtion sisäisen alueen, jolla voi olla monia yhteisiä piirteitä kuten kieli ja kulttuuri.⁸ Määrittelen tutkimuksessani Tornionjokilaakson tällaiseksi alueeksi, koska se ylittää valtioiden välisen rajan ja muodostaa selkeästi oman kielellisen ja kulttuurisen alueensa, jonka asukkailla on pitkä yhteinen historia. Toisaalta tornionjokilaaksolaisilla on tutkimusten mukaan myös selkeä jakaantunut kansallinen identiteetti suomalaisiin ja ruotsalaisiin.⁹ Alueellinen tornionjokilaisuuden identiteetti jäi tästä näkökulmasta kuitenkin toissijaiseksi oman kansallisen identiteetin jälkeen.

Ruotsin kuningaskuntaan kuulunut Tornionjokilaakso jakaantui vuosina 1808–1809 käydyn Suomen sodan jälkeen kahtia. Sodan seurauksena ennen Ruotsin kuningaskunnan itäisen läänin asemaa nauttinut Suomi päätettiin liittää sodan voittaneeseen Venäjän keisarikuntaan sen autonomisena osana. Vuonna 1809 solmittu Haminan rauha määritteli uudeksi Suomen länsirajaksi Tornionjokilaaksoa halkovan joen. Ruotsin ja Venäjän

⁷ Läntinen maaraja on tullin käyttämä nimitys Suomen länsirajasta.

⁸ Newman 2011, 37

⁹ Paasi ja Prokkola 2008, 18

levottomista väleistä huolimatta rajaa ei suljettu kokonaan sen voimaanastumisen jälkeen, koska tiivis vuorovaikutus ruotsalaisten ja suomalaisten välillä ei kuitenkaan lakannut olemasta yhtä helposti. Koska joen ylittävää kanssakäymistä oltiin harjoitettu jo vuosisatojen ajan ja monella oli sukua joen kummallakin puolella, annettiin tornionjokilaaksolaisille aikaa sopeutua rajan olemassaoloon ja päättää, kummalle puolelle jokea jäisi asumaan.¹⁰ Varsinaisia tilastoja, kuinka paljon asukkaita liikkui tuona aikana rajan yli tarkoituksenaan muuttaa pysyvästi joen toiselle puolelle, ei ole. Se osoittaa kuitenkin, että raja luotiin alueelle jokseenkin keinotekoisesti. Tornionjokilaakso oli kuitenkin jo aikaisemmin ollut eräänlainen siirtymäalue ruotsalaisen ja suomalaisen kulttuurialueen välillä.

Tornionjokilaaksossa ollaan salakuljetettu kulutus- ja elintarvikkeita rajan yli rajan olemassaolon ensimmäisistä vuosikymmenistä lähtien. Vaikka valtakunnallisesti tarkasteltuna eteläisen Suomen rannikkokaupungeissa kuten Helsingissä ja eteenkin Turussa langetettiin eniten salakuljetustuomioita, tilastot antavat väkilukuun suhteutettuna (tuomioita/1 000 asukasta) aivan erilaisen kuvan. Vuonna 1840 Torniossa tuomittiin salakuljetuksesta kaupungin väkilukuun suhteutettuna eniten ihmisiä koko maassa.¹¹ Tornionjokilaakso saattoi tuntua salakuljettajille otolliselta paikalta sen pitkän ja harvaan asutun Ruotsin vastaisen maarajan takia.

Itsenäistyneessä Suomessakin Tullihallitus säilyi Valtionvarainministeriön alaisena itsenäisenä keskusvirastona.¹² Tullin organisaatio ja päätöksentekojärjestelmä kävi läpi joitain muutoksia, mutta tullille oli ehtinyt muodostua jo autonomian aikana omat käytäntönsä, jotka siirtyivät eteenpäin Suomen itsenäistyttyä. Läntisellä maarajallakin tullin henkilökunta oli muodostunut suomalaisista jo jonkin aikaa. Vuonna 1858 alueella oli ollut vielä kaksitoista kasakkaa valvomassa raja-alueen liikennettä, mutta heidän määräänsä vähennettiin nopeasti kunnes kaikki virkamiehet olivat suomalaisia.¹³

Ennen toista maailmansotaa Ruotsista salakuljetettiin pieniä määriä kahvia ja sokeria niiden halvan hinnan vuoksi. 1930-luvun alkupuolella Tornioon kuljetettiin laivoilla myös pirtua, joka oli Suomessa kielletty kieltolain ollessa voimassa.¹⁴ Koko maan mittakaavassa Tornionjokilaakso nousi taas salakuljetustilastojen kärkeen nopeasti heti

¹⁰ Peura ja Peura 2001, 12–13

¹¹ Heikkinen 1994, 226

¹² Heikkinen 1994, 405

¹³ Heikkinen 1994, 220

¹⁴ Laukkanen ja Kurkinen 2008, 22

Lapin sodan loputtua 27. huhtikuuta 1945.¹⁵ Salakuljettamisen yhtenä kimmokkeena oli sodan aikana alkunsa saanut säännöstelytalous, joka hankaloitti monien kulutus- ja elintarvikkeiden saantia Suomessa. Päävastuussa oli 20.9.1939 maan keskeisimmäksi säännöstelyviranomaiseksi perustettu Kansanhuoltoministeriö¹⁶, joka vastasi muunmuassa tuotteiden säännöstelyn alaiseksi panosta ja ostokorttien järjestämisestä.

Ensimmäisenä säännöstelyn alaisuuteen joutuivat nautintoaineet. Sokerin säännöstely aloitettiin 7.10.1939 eli pian Kansanhuoltoministeriön perustamisen jälkeen. Kansalaisilta takavarikoitiin valtion toimesta liika sokeri, mikä merkitsi sitä, että omaan kulutukseen sai jäädä henkilöä kohden kaksi kiloa sokeria.¹⁷ Sokeria ei ehditty säännöstellä pitkään ennen kuin kahvikin joutui kortille. Kahvin säännöstely aloitettiin 28.10. ja siitä tuli sokerin kanssa ainoat talvisodan aikana säännöstellyt elintarvikkeet.¹⁸ Talvisodan jälkeen säännöstelyä tiukennettiin ennestään ja moni muukin kulutus- ja elintarvike päätyi ostokortille. Pulaa oli useista arkipäivän käyttöhyödykkeistä kuten pesuaineista ja kankaista.

Siinä missä Kansanhuoltoministeriö oli saanut osakseen sodan jälkeisestä säännöstelytaloudesta huolehtimisen, sai tullin vastuulleen olla sen päätösten toimeenpanija.¹⁹ Tornionjokilaakso kuului tarkasteluajanjaksoni aikana kokonaisuudessaan Tornion tullikamaripiiriin alaisuuteen. Tämä tullikamaripiiri kattoi koko läntisen, Suomen puoleisen, maarajan aina Torniolta Enontekiölle. Ruotsin puolella salakuljetusta valvoi Haaparannan raja-alue (Haparanda gränsdistrikt), joka vastasi joen länsipuolen valvonnasta. Haaparannan raja-alue oli jakaantunut edelleen niin kutsutuiksi rajatullimestarialueiksi (gränstullmästarområde), jotka vastasivat kutakuinkin Suomen puolella olleita tullipiirejä.²⁰ Takavarikkopöytäkirjoista ei löytynyt tarkkailuajanjaksoltani merkintöjä suomalaisten ja ruotsalaisten tullivirkailijoiden tekemästä yhteistyöstä, vaikka sitä olikin salakuljetuksen vuosina. Virallisesti maiden välisestä laajamittaisesta tulliyhteistyöstä sovittiin vasta vuonna 1960.²¹

Suomen puolella tosin eri viranomaiset harjoittivat monipuolista yhteistyötä jo sodan jälkeisinä vuosina. Tullin lisäksi myös poliisi ja sodan jälkeen alueella toiminut

¹⁵ Heikkinen 1994, 469–470

¹⁶ Paavonen 1987, 21

¹⁷ Jermo 1974, 11

¹⁸ Jermo 1974, 11–12

¹⁹ Nokki 2015, 22

²⁰ Peura ja Peura 2001, 20

²¹ Nokki 2015, 25

rajavartiosto yrittivät ehkäistä salakuljetusta. Läntiselle rajalle saapui rajavartioita ensimmäisen kerran loppuvuonna 1944, kun saksalaisten joukot vetäytyivät pois alueelta. Heidän pääasiallinen tehtävänsä oli valvoa raja-alueen liikehdintää ja ehkäistä laittomia rajanylityksiä. Salakuljetuksen ehkäiseminen ei kuulunut heidän tärkeimpiin tehtäviinsä, mutta takavarikkopöytäkirjoissa on merkintöjä myös rajavartioiden tekemistä kiinnitoista.²²

Takavarikkopäiväkirjojen antaman käsityksen mukaan tullin virkamiehet ja salakuljettajat eivät olleet toisilleen täysin vieraita. Pohjoisen Suomen pienissä kylissä asukkaat tunsivat toisensa ja sana levisi nopeasti. Tullivartija M.A. Lappalaisen kirjaamassa takavarikko-osuuksien jakoa koskevassa päiväämättömässä asiakirjassa käy ilmi myös tapahtumakulku, joka johti 60 kilogramman raakakahvin takavarikkoon.²³ Lappalainen oli pysähtynyt partiomatkallaan 31.3.1946 Alatornion Alavojakkalassa sijaitsevalle puomille ja ollut sattumalla paikalla, kun Ylivojakkalasta päin tullut kuorma-auto ajoi samalle paikalle. Lisäselvityksessään hän mainitsee syyn, miksi kiinnostui auton kuormasta: *Tunsin miehet, jotka melkein työkseen harjoittavat salakuljetusta ja niin epäilin niillä nytkin olevan jotain salakuljetustavaraa.* Lappalaisen hyvä paikallisväestön tuntemus auttoi häntä mahdollisten salakuljettajien tunnistamisessa.

Partiomatkojen lisäksi tullin virkailijat toimivat usein saamiensa vihjeiden pohjalta. Tullivirkailija E. Kaikkosen antamassa lisäselvityksessä 3.11.1949 Tornion tullikamarille selviää, että hän oli saanut vihjeen kadonneesta moottoriveneestä vaimoltaan, joka oli kuullut asiasta sattumalla.²⁴ Tornionjokilaakson alueen kunnat eivät olleet väkiluvuiltaan kovinkaan suuria, mikä mahdollisti huhujen leviämisen. Viranomaisten välinen yhteistyö oli myös yksi keino salakuljettajien kiinnisaamisessa. Tiedossa on myös tapauksia, joissa Suomen ja Ruotsin tullit ovat tehneet yhteistyötä salakuljettajien kiinnisaamiseksi. Esimerkiksi Ruotsin tullit saattoi antaa Suomen puolelle vihjeen mahdollisesta salakuljetusyriytyksestä, jota suomalaiset tullivirkailijat lähtivät selvittämään. Tällaiset tapaukset varmasti hyödyttivätkin molempia osapuolia, koska tullit olivat itsessään suuri veronkantaja valtiolle eikä tuotteita haluttu päästää tullaamatta rajan yli. Toisaalta myös yleistä säännöstelytalouden määräysten noudattamasti haluttiin valvoa.

²² Peura ja Peura 2001, 24–25

²³ Tullijuttu 265/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

²⁴ Tullijuttu 67/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

Tullin virkamiesten herkkyyttä tulla vihjeisiin ja tarkistaa salakuljetuksesta epäiltyjä henkilöitä johtui osittain myös tullin palkkionmaksujärjestelmästä. Työntekijöille maksettiin kuukausittaista palkkaa, jonka suuruus oli usein pieni.²⁵ Ahkerilla tullivartijoilla oli kuitenkin mahdollisuus ansaita lisätienestensä kiinniottojen kautta. Kiinniotossa mukana olleet saivat takavarikon suuruudesta riippuen palkkion, joka jaettiin näiden niinsanotusti valvontatyössä kunnostautuneiden viranomaisten kesken. Takavarikkopöytäkirjoista löytyykin mukana olleiden henkilöiden tiedot myöhempää palkkionmaksua varten. Peuran ja Peuran teoksessa todetaan harvan ulkopuolisen tienneen tästä järjestelmästä, koska se olisi voinut synnyttää enemmän jännitteitä salakuljettajien ja tullin virkamiesten välille.²⁶

Pääasiassa salakuljettajien ja tullivirkailijoiden välinen yhteiselo näyttää asiakirjojen pohjalta sujuneen ongelmitta. Takavarikkopäiväkirjoita ei juurikaan löydy merkintöjä esimerkiksi salakuljettajan tekemästä väkivaltaisesta vastarinnasta. Vuoden 1946 takavarikkopöytäkirjoista löytyy tosin yksi tapaus, johon on kirjattu salakuljettajan vastustaneen väkivaltaisesti työssään ollutta virkailijaa Karungissa. Virkailija pysäytti erään pariskunnan epäiltynä salakuljetettuun tavarahan ryhtymisestä. Toinen heistä oli käynyt virkailijaan käsiksi ja sai teostaan rangaistukseksi viisikymmentä neljäkymmenen markan päiväsakkoa. Toinen sai pelkästään sakon tavarahan salakuljettamisesta.²⁷ Vaikka uhkaavia yhteenottoja ei näyttänyt esiintyvän paljon, oli tullilla silti varautunut pahimpaan. Vakavia tilanteita varten tullivirkailijoilla oli käytössään konepistoolit.²⁸ Käytännössä tavallisella tullivartijalla tuskin oli jokaisessa vuorossa asetta mukanaan.

Tornion tullikamaripiirin takavarikkopöytäkirjat antavat selkeän kuvan vuosina 1945–1946 salakuljetetuimmista hyödykkeistä. Vaikka takavarikoitujen kulutus- ja elintarvikkeiden kirjo onkin suuri, eniten sodan jälkeen salakuljetettiin sokeria ja erityisesti sen korviketta – sakariinia²⁹. Sokeri, kahvi sekä niiden korvikkeet olivat halutuimpia nautintoaineita, joita Ruotsista salakuljetettiin. Kahvin salakuljetus oli pitkän aikaa riippuvainen Ruotsin kahvinsaantitilanteesta, koska sielläkin jouduttiin säännöstelemään kahvin kulutusta. Ennen vuotta 1950, jolloin kahvi vapautettiin

²⁵ Peura ja Peura 2001, 26–28

²⁶ Peura ja Peura 2001, 28

²⁷ Tullijuttu 334/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

²⁸ Nokki 2010, 23

²⁹ Sakariini on vanhin keinotekoinen makeutusaine, joka voi olla jopa 500 kertaa tavallista sokeria makeampaa.

Ruotsissa lopullisesti, Suomeen ehdittiin salakuljettaa kahvinkorvikkeita. Viimeistään kahvin vapauttamisen jälkeen sen salakuljetus Suomeen kiihtyi. Vuonna 1951 pelkästään Ylitornion ja Kolarin välisellä alueella takavarikoitiin yhteensä 7 721 kg kahvia, mikä oli neljännes koko maassa takavarikoidusta kahvista kyseisenä vuonna.³⁰ Sodan jälkeisinä vuosina takavarikoitiin myös suuret määrät valuuttaa, joka liikkui rajan yli luvottomasti.

Tutkimallani ajanjaksona takavarikkopöytäkirjoista ei juurikaan löydy kahvinkorvikkeita. Vuonna 1946 salakuljetettiin erityisesti raakakahvia, mutta myös paahdettua kahvia. Pöytäkirjan kirjoittajasta riippuen kahvin laatu ollaan määritelty eri tavoilla. Joissain asiakirjoissa mainitaan vain takavarikoiduksi tuotteeksi kahvi. Pöytäkirjoissa mainitaan sellaisia salakuljetettuja kahvimerkkejä kuten Bönan, Styrmans Extra ja Gevahlia. Kahvin lisäksi sakariinia kuljetettiin tarkkailuajavälilläni paljon. Palasokeria tuotiin myös, mutta sen määrä jää reilusti alle salakuljetetun sakariinin. Pöytäkirjoissa mainittuja makeutusainemerkkejä ovat Kronsötningmedel, Soletter ja Krystalos tai Crystallose. Useimmiten pöytäkirjaan on kuitenkin merkitty pelkkä sakariini. Niin kahvi- kuin sakariinimerkkienkin ruotsalaisista nimistä voi päätellä, että niitä salakuljetettiin juuri Ruotsista Suomeen päin.

Vuonna 1945 tullikamarin pöytäkirjoihin on merkitty 634 takavarikkoa. Eniten takavarikoitiin rajan yli laittomasti liikkunutta valuuttaa, pääasiassa Suomen markkoja ja Ruotsin kruunuja. Parissa tapauksessa salakuljettajien matkasta löytyi myös venäläisiä tservonetsejä ja ruplia.³¹ Muita suosittuja artikkeleita olivat alkoholi, eläinten nahkat ja auton sisä- ja ulkokumit. Laukkasen ja Kurkisen mukaan renkaita varastettiin pääasiassa Suomen armeijan autoista ja niitä salakuljetettiin sodan jälkeen suuret määrät Ruotsiin.³² Takavarikkopäiväkirjoista löytyy suuri määrä tullin poisviemiä reppuja, matkalaukkuja ja kasseja. Niitä tuskin salakuljetettiin niiden itseisarvon takia vaan niitä käytettiin tärkeämpien kulutus- ja elintarvikkeiden kantamiseen. Seuraavana vuonna tullijuttuja oli yhteensä jo 901 kappaletta. Salakuljettajilta takavarikoitiin pääasiassa samoja asioita kuin vuonna 1945, mutta hieman suuremmassa mittakaavassa. Tullijuttujen suurempaa lukumäärää selittää varmasti se, että vuosi 1946 oli ensimmäinen kokonainen rauhanvuosi toisen maailmansodan jälkeen.

³⁰ Peura ja Peura 2001, 48

³¹ Tullijutut 57/1945 ja 228/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:10 ja Ad1:11. OMA.

³² Laukkanen ja Kurkinen 2008, 23

Taulukko 1. Vuosina 1945–1946 takavarikoitu sakariini ja kahvi (kg) Tornion tullikamaripiirin alueella.³³

	Sakariini	Kahvi	Raaka kahvi*	Paahdettu kahvi*
1945	842	693	0	0
1946	228	534	6 114	982
Yhteensä	1 070	1 227	6 114	982

*Tullivirkailijan tarkkuudesta riippuen takavarikkopöytäkirjoihin merkittiin kahvi, raakakahvi tai paahdettu kahvi. Vuoden 1945 pöytäkirjoissa ei ole tätä jakoa. Kokonaisuudessaan vuonna 1946 takavarikoitiin 7 630 kilogrammaa kahvia raakakahvi ja paahdettu kahvi mukaanlukien.

Taulukosta 1. näkee, että vuonna 1945 salakuljetettiin enemmän sakariinia kuin kahvia. Vuonna 1946 tapahtuu kuitenkin suuri muutos näiden kahden salakuljetetun artikkelin välillä, kun kahvia takavarikoidaan moninkertainen määrä sakariiniin verrattuna. Sakariini kiinniottoja tehtiin yhteensä 240 kertaa vuonna 1945 ja vain 136 kertaa vuonna 1946, jolloin kiinniottojen määrä kuitenkin kasvoi edelliseen vuoteen verrattuna. Vuonna 1945 sakariinia salakuljetettiin keskimäärin 3,5 kilogramman erissä. Seuraavana vuonna sitä tuotiin keskimäärin vain 1,7 kilogrammaa kerrallaan. Kahvitakavarikkoja tehtiin yhteensä 41 kertaa vuonna 1945, mutta seuraavana vuonna jo 435 kertaa. Kahvia salakuljetettiin vuonna 1945 keskimäärin 16,9 kilogrammaa kerrallaan. Vuonna 1946 kahvia salakuljetettiin hieman suuremmissa erissä, keskimäärin 17,5 kilogrammaa kerrallaan. Suuren kokoluokan kahvilastin salakuljettaminen toi mukanaan myös suuremman kiinnijäämisriskin, koska kuljettaminen vaati tarkempaa suunnittelua eikä sitä ollut yhtä helppo piilottaa.

Vaikka Taulukko 1. tukeekin aikaisempaa huomiota salakuljetuksen lisääntymisestä vuoteen 1946 tultaessa, ei se anna riittävän laajaa kuvaa salakuljetuksesta Tornionjokilaaksossa. Taulukko ottaa huomioon vain kaksi ensimmäistä sodan jälkeistä vuotta eikä sen osoittamaa takavarikkomäärien kasvua voi pitää koko salakuljetuskauten yleisenä trendinä. Kannattaa myös huomioida, että takavarikkomäärien kasvuun on voinut vaikuttaa myös tullilaitoksen uudelleen järjestäytyminen sodan jälkeen ja parempi valmius salakuljettajien kiinniottamiseen.

³³ Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:10, Ad1:11 ja Ad1:12. OMA.

Eläinten nahkat ovat oma suuri lukunsa salakuljetuksessa. Niitä takavarikoitiin kerralla suuriakin määriä. Oravannahkoja salakuljetettiin vuosina 1945–1946 yhteensä 2 204 kappaletta. Suurin yksittäinen takavarikoitu määrä oravannahkoja oli 707 kappaletta vuonna 1945 eräältä Helsingistä asuvalta varastotyöntekijältä.³⁴ Oravannahkoja takavarikoitiin myös parista nahkasta muutaman kymmenen kappaleen eriin asti. Seuraavaksi eniten salakuljetettiin metsälintuja kuten teeriä ja metsoja. Yhteensä niitä takavarikoitiin 575 kappaletta ja tämän lisäksi 909 kilogrammaa. Erikoisin pöytäkirjoista löytyvä eläinperäinen tuote oli kissannahkaturskis, joka takavarikoitiin eräältä Ruotsissa asuvalta suomalaistaustaiselta pienviljelijän vaimolta.³⁵

Taulukko 2. Kymmenen eniten takavarikoitua eläimennahkaa (kpl) vuosina 1945–1946 Tornion tullikamaripiirin alueella.³⁶

Oravannahka	2 204
Metsäkanalintu*	437
Riekko	63
Piisami	48
Kärppä	39
Teeri	38
Pyy	36
Porontalja	25
Nauta	23
Minkki	21

*Metsäkanalintu on yleisnimitys metsolle, teerelle, pyylle, riekolle ja kiirunalle. Kaikissa takavarikkopöytäkirjoissa ei oltu eritelty tarkemmin linnun lajia, joten takavarikoitujen metsäkanalintujen kokonaismäärä nousee taulukossa ilmoitetusta luvusta. Metsäkanalintuja takavarikoitiin kokonaisuudessaan yhteensä 575 kappaletta ja erikseen ilmoitetut 909 kg. Koska yksi metsäkanalintu painaa keskimäärin 1,56 kg, takavarikoitujen lintujen määrää nousee noin 1 158 kappaleeseen.³⁷

Salakuljettajilta takavarikoidut tuotteet menetettiin useimmissa tapauksissa valtiolle. Käytännössä tavarat säilöttiin välivarastoon ja kuljetettiin sieltä edelleen huutokaupattavaksi Tornion pakkahuoneelle. Joissain tapauksissa takavarikoituja artikkeleja palautettiin takaisin kiinnijäneille salakuljettajille. Tulli takavarikoi kiinniottohetkellä myös salakuljetuksessa käytetyt kulkuneuvot kuten pyörät, hevoset ja

³⁴ Tullijuttu 566/1945. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:10. OMA.

³⁵ Tullijuttu 737/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:12. OMA.

³⁶ Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:10, Ad1:11 ja Ad1:12. OMA.

³⁷ Suomen Metsästäjäliiton verkkosivut

autot. Erityisesti pyöriä saatettiin palauttaa omistajilleen.³⁸ Vuonna 1945 takavarikoitiin yhteensä neljä henkilöautoa, jotka olivat kulkeneet rajan yli luvottomasti tai niitä oltiin käytetty tavaroiden salakuljettamiseen.³⁹ Kahden edellämainitun ajoneuvon mukana takavarikoitiin myös yhteensä 9,65 kg sakariinia.

Kaikkia takavarikoituja artikkeleita ei huutokaupattu yleisessä huutokaupassa. Apulaismetsästyksen valvoja D. Wikström on vastaanottanut Helsingissä toukokuun 11. päivänä vuonna 1948 yhteensä 112 kappaletta oravannahkoja, joista 26 takavarikoitiin Pellossa 10.3.1946. Oravannahkat lähetettiin huutokaupattavaksi ja kirjeessä mainitaan, että niistä saadut tulot täytyy tilittää Tornion tullikamarin postisiirtotilille.⁴⁰ Vaikka kyseiset nahat huutokaupattiin Helsingissä, yleensä valtiolle menetetyt artikkelit huutokaupattiin Tornion pakkahuoneella.

Kaikki takavarikoidut elintarvikkeet eivät joutuneet suinkaan huutokaupattavaksi. Alatornion Ylivojakkalassa takavarikoitiin toukokuussa 17. päivä vuonna 1946 95 Soletter-merkkistä sakariinirasiaa ja 5 kilogrammaa osittain kastunutta kaakaota. Luultavasti käytännön syistä turmeltunutta kaakaota ei päätetty säilyttää huutokauppaa varten vaan se lahjoitettiin Alatornion lastenkodille kolme päivää takavarikon jälkeen.⁴¹ Sata kilogrammaa tuntemattomalta salakuljettajalta takavarikoitua naudan lihaa toimitettiin Osuuskunta Karjapohjola r.l.:lle. Takavarikkopöytäkirjaan on lisätty liitteeksi Lihavaraston vastaanottoilmoitus, josta asia käy ilmi.⁴² Pöytäkirjan tiedoista ei selviä, mitä lihalle tämän jälkeen tapahtui. Mikäli salakuljettajaa ei lopulta tuomittu oikeudessa, joutui tullikamari hyvittämään häneltä takavarikoidut tuotteet, jos ne oltiin ehditty jo myydä eteenpäin.

Myöskään alkoholijuomia ei huutokaupattu. Yhden tullijutun kohdalla Tornion tullikamari luovutti tuntemattomalta henkilöltä takavarikoidut alkoholijuomat Alkoholiliike Oy:n Tornion myymälälle. Joukossa oli 4 litraa vaakunaviinaa, 1 litra pöytäviinaa ja 2,5 litraa jaloviinaa.⁴³ Tornion lisäksi takavarikoituja alkoholijuomia

³⁸ Tullijutut 341/1946 ja 250/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

³⁹ Tullijutut 276/1945, 289/1945, 300/1945 ja 343/1945. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:10. OMA.

⁴⁰ Tullijuttu 56/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

⁴¹ Tullijuttu 344/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

⁴² Tullijuttu 110/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

⁴³ Tullijuttu 69/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

päättyi myös Helsingin myymälään.⁴⁴ Edellä mainitut alkoholit olivat suosituimpia salakuljettajien keskuudessa ja niitä salakuljetettiin usein puolen litran erissä. Edellämainittujen alkoholijuomien lisäksi rajalla liikkui konjakkia, likööriä ja viiniä.

⁴⁴ Tullijuttu 651/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:12. OMA.

2. KIINNIJÄÄNEET SALAKULJETTAJAT

Toisessa käsittelyluvussa vastaan kysymykseen, minkälaiset henkilöt salakuljettivat kulutus- ja elintarvikkeita Tornionjokilaaksossa toisen maailmansodan jälkeen vuosina 1945-1946. Takavarikkopöytäkirjojen pohjalta pystyn selvittämään kiinnijääneiden salakuljettajien yleisimmät ammattinimikkeet, sukupuolen, iän ja asuinpaikan. Pohdin myös tässä luvussa salakuljettajien mahdollisia motiiveja salakuljettamiselle. Tuon esille yleisimmät rikosnimikkeet, joita salakuljettajat yleisimmin saivat.

Sosiaalishistorioitsijat ovat tutkineet rikollisuutta sosiaalisena ongelmana⁴⁵, jolla on vaikutuksia niin valtioon kuin yksilöönkin. Teon rikollisuus määrittyy teko hetken rikoslainsäädännön kautta. Lainsäädännön lisäksi yhteisön normit voivat määritellä, mikä teko koetaan rikolliseksi ja mikä puolestaan ei. Joskus valtion asettamat lait voivat olla ristiriidassa kansalaisten moraalikäsitteen kanssa. Sodan jälkeisestä monta vuotta kestäneestä salakuljetusaallosta ja salakuljettajien kirjavasta sosiaalisesta taustasta voi päätellä, että ainakin osa tornionjokilaaksolaisista ei pitänyt salakuljettamista kovinkaan huonona asiana. Salakuljettajilla oli omat verkostonsa, joidenka sisällä he toimivat ja tekivät yhteistyötä toisten osapuolten kanssa. Eräällä Ruotsin Pellossa asuvalla kauppialla ja Suomen puolella Kittisvaaran rinteestä talon omistavalla perheellä oli pitkään keskinäinen sopimus, jonka avulla salakuljettajat pystyivät karttamaan tullivirkailijoita. Kauppiaan talolta oli hyvä näköyhteys joen toisella puolella sijaitsevalle Kittisvaaran talolle, jonka tallin edustalle nostettiin hevosenloimi, jos joen ylikulku vaikutti turvalliselta eikä tullivirkailijoita ollut näkyvissä.⁴⁶

Salakuljettajien motiiveja voidaan selittää monella eri tavalla. Selkein syy toisen maailmansodan jälkeisen salakuljettamisen yleisyydelle on sodan poikkeusoloista johtunut elin- ja kulutustavaroiden säännöstely. Kun omasta maasta ei ollut mahdollista hankkia kaikkia hyödykkeitä tai niitä oli saatavilla niukasti, kasvoi houkutus hankkia niitä rajan toiselta puolelta. Suomen puoleisesta Tornionjokilaaksosta käsin oli verrattaen helppo kulkea Ruotsiin, koska läntinen maaraja oli pitkä ja harvaanasuttu. Tullin resurssit eivät mitenkään voineet riittää koko alueen tarkkailemiseen. Yksi tullivartiopaikka saattoi käsitellä ainoastaan kaksi tullivartijaa vilkkaampia rajanylityspaikkoja lukuunottamatta.⁴⁷

⁴⁵ Haapala 1989, 18

⁴⁶ Peura ja Peura 2001, 34

⁴⁷ Peura ja Peura 2001, 20

Toisaalta säännöstelytalouden aiheuttama pula-aika ei selitä sotaa edeltävää salakuljettamista. Salakuljettaja saattoi myös kiertää tullin säästyäkseen hankkimiansa tuotteiden tullaamiselta ja mahdollisilta tullimaksuilta. Jotkin tuotteet saattoi ostaa halvemmalla hinnalla joen toiselta puolelta, mikä teki salakuljetuksesta taloudellisesti kannattavaa kiinnijäämisen riskistä huolimatta. Takavarikkopöytäkirjojen pohjalta ei pysty suoraan toteamaan, olisiko esimerkiksi takavarikoidut elintarvikkeet päätyneet salakuljettajan omiin tarpeisiin vai myyntiin. Takavarikoidun tuotteen määrästä voi tosin tehdä päätelmiä. Jos salakuljettajan repusta löytyi ainoastaan kilo kahvia, täytti se luultavasti oman kulutuksen tarpeen. Monen kymmenen kilon takavarikoitu kahvilasti olisi todennäköisesti mennyt myyntiin pimeille markkinoille tai se oltaisiin jaettu takavarikkoon osallistuneen joukon kesken. Takavarikkopöytäkirjoista löytyy myös maininta ”ammattimaisesta salakuljettamisesta”. Joppaus oli paikoitellen niin kannattavaa, ettei sitä harjoittaneiden tarvinnut tehdä muita töitä.⁴⁸

Rajan yli kulkemista rajoitettiin perustamalla joenvarteen laillisia ylikulkuapaikkoja, joidenka välittömässä läheisyydessä sijaitti myös tullivartio. Suomen ja Ruotsin välisen liikenteen tuli kulkea näiden tiettyjen asemien kautta, joissa tullivirkailijoilla oli mahdollisuus ylikulkijoiden tarkastamiseen. Paikallisille asukkaille myönnettiin käyttöön rajapassi, josta kävi ilmi henkilön perustiedot. Rajapassin kanssa kulkeva sai tuoda rajan toiselta puolelta rajoitetusti tavaraa.⁴⁹ Passin vaatimisesta luovuttiin Pohjoismaiden kesken reilu kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1957.⁵⁰

Tornion tullikamaripiirin takavarikkopöytäkirjoista saa hyvän kuvan kiinnijääneestä salakuljettajasta. Jopparin sosiaalisen taustan määrittelyn kannalta tärkeimpiä tietoja ovat pöytäkirjoista löytyvät tiedot esimerkiksi ammatista ja iästä. Haluan korostaa, että en ole merkinnyt kaikkiin esimerkitapauksiin salakuljetuksesta epäillyn henkilön saamaa tuomiota. Tutkin takavarikkopöytäkirjoja enemmän siitä näkökulmasta, mitä tavaroita rajalla liikkui enkä niinkään sitä, pystyttiinkö rikosta todistamaan raastuvanoikeudessa. Useimmissa pöytäkirjoissa ei kerrota takavarikkotilanteesta mitään eikä niistä käy myöskään ilmi raastuvan oikeudessa käytyä asiankäsittelyä. Epäillyt salakuljetusrikokset käsiteltiin Tornion raastuvanoikeudessa ja sen antamista tuomioista oli mahdollista valittaa Vaasan hallinto-oikeuteen. Usein raastuvanoikeudessa tuomittu valittikin päätöksestä ja hallinto-oikeus sai tehtäväkseen tehdä oman linjauksensa käsiteltävästä

⁴⁸ Laukkanen ja Kurkinen 2008, 24

⁴⁹ Peura ja Peura 2001, 21

⁵⁰ Paasi ja Prokkola 2008, 18

oikeusjutusta. Tavallisesti syytetty tuomittiin sakkoihin ja hän menetti salakuljettamansa tavarat valtiolle. Joissain tapauksissa kuitenkin raastuvanoikeus hylkäsi syytteet toteennäyttämättöminä ja takavarikoidut tavarat palautettiin.

Yleisin salakuljettajan ammattinimike oli työmies. Monen pöytäkirjan vastaajaksi oltiin jouduttu merkitsemään *Tuntematon*, jos syytä tai toisesta salakuljettajaa ei saatu kiinni. Esimerkkitapaukseksi voidaan mainita Rovaniemen Syväjärven linja-autosta löydetty 2,2 kg raakakahvia.⁵¹ Takavarikkohetkellä yksikään linja-auton matkustajista ei ollut valmis tunnustautumaan kahvin omistajaksi. Salakuljettajilla oli myös oma järjestelmänsä kiinnijäämisen välttämiseksi. Salakuljettaja saattoi lähteä liikkeelle *piunin* eli vartiomiehen kanssa, jonka tehtävä oli pitää vahtia tullivirkailijoiden varalta.⁵² Vartiomiehen tehtävä oli ilmoittaa salakuljettajalle esimerkiksi ääni- tai valomerkillä, milloin joki oli turvallista ylittää. Salakuljettaja ei siis ollut täysin tietämätön virkailijoiden liikkeistä ja saattoi tarvittaessa jättää salakuljetetut artikkelit jälkeensä päästäkseen itse pakoon. Kiinnijäänti olisi kuitenkin tullut salakuljetettuja tuotteita kalliimmaksi.

Erityisesti vuoden 1946 tiedoista nousee esille naissalakuljettajien suuri määrä. Useimmissa tapauksissa kiinnijääneet naissalakuljettajat merkitään joko jonkun tyttäreksi, vaimoksi tai leskeksi. Joukosta löytyy myös työtä tekeviä naisia kuten kampaajia, palvelijattaria ja tarjoilijattaria. Kiinnijääneille naisille näyttää joissain tapauksissa olleen mahdollisuus saada naispuolinen tarkastaja.⁵³ Kulutus- ja elintarvikkeita yritettiin salakuljettaa rajan yli myös omien vaatteiden sisälle tai alle piilotettuina. Salakuljettajilla oli käytössään itseommeltuja liivejä, joidenka taskuihin pystyi sujauttamaan esimerkiksi kahvia.⁵⁴ Naisten tiedetään piilottaneen tavaraa myös tarkoituksella hankittujen suurikokoisten rintaliivien tai hameiden alle.⁵⁵

Arkistosta löytyi myös tavanomaisesta poikkeavia ammattinimikkeitä. Varsinaisia tullivirkailijoita ei jäänyt tarkasteluajanjaksona kiinni, mutta takavarikkopäiväkirjoista

⁵¹ Tullijuttu 418/1946 Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

⁵² Peura ja Peura 2001, 34

⁵³ Tullijuttu 21/1945. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:10. OMA. Takavarikossa mukana olleiden tullivirkailijoiden joukkoon on merkitty naistarkastaja Aune Vilppola. Vilppolan lisäksi Tornion tullikamarilla näyttää toimineen muutama muukin naistarkastaja kiinnijääneiden naissalakuljettajien tarkastusta varten.

⁵⁴ Peura ja Peura 2001, 101

⁵⁵ Peura ja Peura 2001, 104

löytyi maininta muunmuassa kiinnijääneestä tullivartijan pojasta.⁵⁶ Häneltä takavarikoitiin yhteensä neljä pulloa pöytäviinaa. Myös eräs ruotsalainen eläkkeellä oleva tullivartija jäi Suomen viranomaisille kiinni salakuljettamisesta.⁵⁷ Hän sai syytteen valuutan luvattomasta maastaviennistä. Siinä missä tullin virkailijat eivät takavarikkopöytäkirjojen nojalla harrastaneet salakuljetusta, jäi muutama poliisikonstaapeli kiinni tästä puuhasta. Eräs helsinkiläinen vuonna 1913 syntynyt varatuomari jäi myös kiinni salakuljetettuun tavarahan ryhtymisestä.⁵⁸ Hänellä oli mukanaan turkis ja puukkoja.

Pula-aika koetteli koko Suomea, minkä takia Tornionjokilaakso nähtiin houkuttelevana salakuljetusalueena myös muualla Suomessa asuvien silmissä. Takavarikkotilaistoista löytyy tietoja myös muualta tulleista salakuljettajista. Salakuljettajia tuli paljon eteläisen Suomen suurista kaupungeista kuten Helsingistä ja Turusta, mutta myös lähempääkin. Eräs helsinkiläinen sanomalehden toimittaja jäi vuonna 1946 kiinni salakuljettamisesta.⁵⁹ Häneltä takavarikoitiin puukkoja, joita salakuljetettiin jonkin verran sodan jälkeen. Takavarikkopöytäkirjoissa on myös muutama merkintä ruotsalaisista salakuljettajista. Heillä näyttää olleen yleisimmin yhteys Suomeen esimerkiksi suvun kautta. Poikkinainnin kautta solmitut avioliitot olivat yksi selkeä syy ruotsalaisten ja suomalaisten välisten suhteiden syntymiselle.

Taulukko 3. Tullirikoksista syytetyt kotipaikkakunnan mukaan vuosina 1945–1946.

Vuosi	Ylitornio	Pello	Kolari	Muu		Ruotsi
				Lapin lääni	Muu Suomi	
1945	45	15	1	16	43	4
1946	64	41	11	21	46	10

Lähde: Peura, Paavo ja Peura, Kaija 2001. *Joppareita, tullihurtittia ja rajakyyliä. Salakuljetusta Tornionlaaksossa sodan jälkeen*. Joppareiden perinneyhdistys, Pello.

Taulukko 3. näyttää salakuljetuksesta kiinnijääneet kotipaikkakunnan mukaan. Sen pohjalta voi tehdä päätelmän, että ylitorniolaiset salakuljettivat eniten välittömästi sotaa

⁵⁶ Tullijuttu 626/1945. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopäiväkirjat Ad1:10. OMA.

⁵⁷ Tullijuttu 147/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA

⁵⁸ Tullijuttu 281/1945. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:10. OMA.

⁵⁹ Tullijuttu 100/1946. Tornion tullikamaripiirin poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat Ad1:11. OMA.

seuranneina vuosina. Pellolaisten salakuljettajien määrä nousi kuitenkin eniten vuoteen 1946 tultaessa. Muualta Suomesta tulleiden tullirikoksista syytettyjen määrä oli merkittävä sotaa seuranneina vuosina. Taulukossa ei huomioida etelästä Tornionjokilaaksoa, joka oli salakuljettajien suosiossa. Takavarikkopöytäkirjoista saa selville, että Alatorniossa, Karungissa ja Torniossa rajan yli kulki paljon ihmisiä salakuljetusaikoina. Pohjoisimmassa osassa Tornionjokilaaksoa salakuljetettiin vähemmän kuin muualla, mutta mahdollisuudet kiinnijäämisen välttämiseen saattoivat olla paremmat pitkien etäisyyksien hankaloittaessa tulliviranomaisten, rajatarkastajien ja poliisin työtä.

LOPPULAUSE

Sodan viimeisenä ja sitä seuranneena ensimmäisenä rauhan vuonna Tornionjokilaaksossa salakuljetettiin erilaisia hyödykkeitä Suomen ja Ruotsin välillä. Salakuljettajilla oli monia motiiveja rajan ylittävälle salakuljetukselle, joista merkittävimpiä olivat säännöstelytalouden tuomat poikkeusolot ja yleinen tottumus hankkia kulutus- ja elintarvikkeita myös joen toiselta puolelta usein parempaan hintaan. Ruotsi ei joutunut suuntaamaan resurssejaan samalla tavalla armeijan tarpeisiin toisen maailmansodan aikana, joten pula kulutus- ja elintarvikkeista ei ollut yhtä suuri kuin Suomessa vuosina 1945 ja 1946.

Tornion tullikamaripiirin takavarikkopöytäkirjat osoittavat, että näinä vuosina salakuljetettiin eniten sokerin korviketta eli sakariinia, kahvia ja valuuttaa. Kahvin korvikkeiden salakuljettamisesta ei löydy montaa mainintaa, vaikka Ruotsistakaan ei vielä saanut ostaa kahvia vapaasti. Tarkasteluajanjakson aikana kahvia tuotiin kuitenkin verrattain paljon Ruotsista. Erityisesti vuosi 1946 näyttää olleen jo suotuisa kahvin salakuljettamisen kannalta. Sakariinia salakuljetettiin puolestaan vuonna 1946 selvästi vähemmän kuin aikaisempana vuonna, vaikka silloin takavarikkoja tehtiin yleisesti vähemmän. Kiinniottojen määrän kasvuun vaikutti toisen maailmansodan loppuminen sekä miesten paluu rintamalta. Edellä mainittujen artikkeleiden lisäksi salakuljettajilta takavarikoitiin paljon eläinten nahkoja, autonrenkaita, saippuaa ja vaatteita. Alkoholialia salakuljetettiin sodan jälkeen, mutta sen määrä jäi enemmän muiden artikkeleiden varjoon. Takavarikoidut artikkelit menetettiin valtiolle ja ne huutokaupattiin Tornion pakkahuoneella. Tätä ennen epäilty tuli tuomita salakuljetuksesta Tornion raastuvanoikeudessa. Helposti pilaantuvat elintarvikkeet kuten liha saatettiin antaa eteenpäin ennen raastuvanoikeuden päätöksenantoa, mutta se jouduttiin korvaamaan vastaajalle myöhemmin, jos tuomiota ei langetettu.

Tornionjokilaaksossa kiinnijääneet salakuljettajat olivat pääasiassa tavallisia alueen paikallisia työntekijöitä. Yleisimpiä kiinnijääneiden ammattinimikkeitä olivat työmies, autonkuljettaja, työmiehen vaimo ja talollisen tytär/poika. Monessa tapauksessa vastaajaksi jouduttiin merkitsemään *Tuntematon*, koska salakuljettajaa ei saatu kiinni. Salakuljettajien ammattinimikkeet pysyivät suhteellisen samoina kumpanakin tarkasteluvuonna. Paikallisten salakuljettajien lisäksi Tornionjokilaaksoon matkusti

jonkin verran ulkopaikkakuntalaisia. Yleisin tuomio salakuljetuksesta oli sakko, mutta vankilatuomiotkaan eivät olleet ennenkuulumattomia.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Lähteet

Tornion tullikamari. Poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat (1945–1945). Ad1:10.

Kansallisarkiston Oulun toimipiste (OMA).

Tornion tullikamari. Poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat (1946–1946). Ad1:11.

Tornion tullikamari. Poistetut tullijutut ja takavarikkopöytäkirjat (1946–1946). Ad1:12.

II Tutkimuskirjallisuus

Haapala, Pertti 1989. *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki

Heikkinen, Sakari 1994. *Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia*. Tullihallitus, Helsinki

Laukkanen, Tommi ja Kurkinen, Jari 2008. *Lapin tullimiehet 1908–2008*. Lapin Tullimiehet ry, Tornio

Jermo, Aake 1974. *Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä*. Otava, Helsinki

Newman, David 2011. ”Contemporary Research Agendas in Border Studies: An Overview”. *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Toim. Wastl-Walter, Doris. Ashgate Publishing Limited, Surrey

Nokki, Janne 2015. *Haavista verkkoon. Suomen tulli muuttuvassa maailmassa*. Tullihallitus, Helsinki

Teerijoki, Ilkka 2010. *Tornion historia 3: 1918–2000*. Tornion kaupunki, Tornio

Paasi, Anssi & Prokkola, Eeva-Kaisa 2008. ”Territorial Dynamics, Cross-border Work

and Everyday Life in the Finnish-Swedish Border Area”. *Space and Polity*, Vol. 12, No. 1, 13–29.

Paavonen, Tapani 1987. *Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeiselle jälleenrakennuskaudella vuosina 1944–1950*. Turun yliopisto, Turku

Peura, Kaija & Peura, Paavo 2001. *Joppareita, tullihurtia ja rajakyyliä. Salakuljetusta Tornionlaaksossa sodan jälkeen*. Joppareiden perinneyhdistys, Pello